

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Doprinos akademika Mirka Pejanovića razvoju
politologije (povodom 80. godišnjice života i 40
godina naučnoistraživačkog rada): Jubilej**

Cvitković, Ivan

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/849>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIK MIRKO PEJANOVIĆ: POLITOLOŠKA ISTRAŽIVANJA BOSANSKOHERCEGOVAČKOG DRUŠTVA U PROCESU POSTSOCIJALISTIČKE TRANZICIJE

Igor Lukšić

profesor

Univerzitet u Ljubljani – Fakultet društvenih nauka

igor.luksic@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7031-0114

Apstrakt: Članak analizira akademski i politički doprinos akademika Mirka Pejanića, istaknutog politologa koji je svoj rad posvetio razvoju političkih nauka i izgradnji demokratskih institucija u Bosni i Hercegovini. Autor predstavlja taj doprinos kao kombinaciju teorije i prakse, naglašavajući njegovu sposobnost da pruži primjenu naučnog znanja u političkom djelovanju. Kroz pregled razvoja političkih nauka u svijetu i bivšoj Jugoslaviji, Lukšić kontekstualizira Pejanovićev doprinos demokratizaciji i institucionalizaciji bosanskohercegovačkog društva. Posebno je podcrtano njegovo razumijevanje političke svijesti, etičkog djelovanja i humanizma u politici. Pejanovićev angažman tokom raspada Jugoslavije i rata u Bosni i Hercegovini prikazan je kao napor za očuvanje mira, multietničnosti i kontinuiteta države. Njegov rad ostaje trajna prekretnica za razumijevanje postsocijalističke tranzicije i političke misli u regiji.

Ključne riječi: Mirko Pejanović, političke nauke, Bosna i Hercegovina, postsocijalistička tranzicija, demokratizacija, multietničnost, teorija i praksa, politička svijest

Uvod

Akademik Mirko Pejanović predstavlja naučnika koji je svoj akademski rad posvetio proučavanju politike, institucija i javnih politika, istovremeno demonstrirajući sposobnost primjene teorijskog znanja u praktičnom upravljanju državom. Njegov doprinos nije ograničen samo na teorijsku politologiju već obuhvata i razvoj praktičnih modela za unapređenje funkcionalnosti institucija, demokratskih procesa i javnog dobra.

Cilj ovog članka je prikazati nekoliko linija u karijeri akademika Pejanovića, njegov naučni i praktični doprinos, metodološke inovacije, utjecaj na regionalnu i međunarodnu politologiju i u isto vrijeme i utjecaj na praktičnu politiku. Poseban naglasak stavljen je na integraciju teorije i prakse, etički pristup političkom djelovanju te mentorsku ulogu koju Pejanović ima u oblikovanju novih generacija politologa i državnika, čime je doprinio dodatnom razvoju politoloških istraživanja bosanskohercegovačkog društva u procesu postsocijalističke tranzicije.

Mirko Pejanović – politolog

Mirko Pejanović je čistokrvni politolog po svim kriterijima. Završio je studije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, gdje je magistrirao i doktorirao. Na ovom Fakultetu se i zaposlio, postao redovni profesor i postigao najviše naučno priznanje kao akademik, član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. U političkim naukama postoje dva ekstremna stava u vezi s odnosom politologa prema politici: prvi smatra da politologija može biti najbolja nauka samo tako što se ne miješa u politiku i da bi politolozi također trebali samo proučavati politiku, ali se ne bi trebali miješati u nju kao politički akteri. Drugi stav tvrdi upravo suprotno: politologija i politolog ne mogu razumjeti politiku ako aktivno ne učestvuju u političkom životu i ne preuzimaju odgovorne uloge u politici. Mirko Pejanović je svoje politološko znanje crpio ne samo iz knjiga i istraživanja već i iz političkog života, kojem je također vraćao svoja stručna i naučna politološka znanja i razmatranja. Da bismo bolje razumjeli kuda idemo kada govorimo o Pejanoviću kao politologu, dobro je pogledati kakva je bila politička nauka u vrijeme kada se Pejanović politički i profesionalno socijalizovao.

Razvoj politologije u svijetu i SFRJ

Politologija je mlada nauka, ako je mjerimo njenom uključenosti u nastavne planove i programe modernih univerziteta, ali je i jedna od najstarijih ako njenu starost mjerimo djelima antičkih političkih mislilaca, posebno Platona i Aristotela, i naravno Cicerona i Augustina, ili djelima modernih političkih mislilaca poput Tome Akvinskog i Makijavelija, Hobbesa i Lockeja, te klasika poput Rousseaua, Kanta, Hegela i Marxa. Prije svog konstituisanja u obliku univerzitetske naučno-istraživač-

ko-pedagoške postavke, politologija je već imala bogatu tradiciju u konceptualizaciji i empirijskim uvidima u politiku. Politologija je tako, od samih svojih početaka, pratila pojavu političkog kao njegovog odraza i smjera, kao (samo)svijesti o politici i političkom. Stoga je njena snaga uvijek zavisila od snage i intenziteta zbivanja u oblasti politike. Eruptivni periodi politike proizveli su potrebu za dubinskim proučavanjem političkih nauka i jakim politolozima i njihovim idejama, dok slabi politički periodi nisu ostavili iza sebe ni velika imena ni velike ideje, te su eliminisali ili barem suzili proučavanje politologije. Prvi studiji koji su nosili naziv političkih nauka uvedeni su u Beču 1389. godine, u Pragu 1390. godine, u Leipzigu 1410. godine i u Erfurtu 1449. godine (Bleck, 2001: 44). Prva katedra političkih nauka na evropskom tlu osnovana je u Uppsali (univerzitet je osnovan 1477. godine) 1622. godine, a studije na ovoj katedri počele su tek pedeset godina kasnije. Istraživanje i nastava političkih nauka na ovoj katedri zapravo nisu počeli sve do 1860. godine (Ruin, 2003: 42). U Finskoj (tada dijelu Švedske), odsjek za političke nauke osnovan je na Akademiji Abo u Turkuu 1640. godine.

Uprkos ovim činjenicama, opći konsenzus u političkim naukama je da je prva institucija za proučavanje političkih nauka bila Ecole Libre des Sciences Politiques, osnovana u Parizu 1871. godine. To se dogodilo u godini velikog francuskog poraza u ratu s Pruskom i godini Pariške komune. Režim Napoleona III je pao. Uspostavljena je Treća Republika, kojoj je bila potrebna nova i obrazovana administrativna i politička elita i nova republikanska politička kultura. Škola je prestala s radom početkom Prvog svjetskog rata 1914. godine, a svoj rad u novom obliku nastavila je tek 1945. godine kao Institute d'Etudes Politiques.

U Sjedinjenim Američkim Državama, proučavanje političkih nauka kao nezavisne institucije započelo je osnivanjem Škole političkih nauka na Univerzitetu Columbia u New Yorku 1880. godine. U Velikoj Britaniji, proučavanje političkih nauka institucionalizirano je osnivanjem Londonske škole ekonomije i političkih nauka 1895. godine, na inicijativu suosnivača Laburističke stranke Beatrice i Sidneyja Webba. Novom političkom pokretu, radničkom pokretu, bila je potrebna nova elita, nova konceptualizacija politike i nova intelektualna baza.

Deutsche Hochschule für Politik (Njemačka visoka škola za politiku) bila je prva univerzitetska institucija za političke nauke u Njemačkoj, osnovana 1920. godine u Berlinu. Škola je prvenstveno bila posvećena demokratskom obrazovanju članova političkih stranaka i nastavnika, zanemarujući akademske ambicije. U poslijeratnoj Njemačkoj, političke nauke su bile uključene u proces denacifikacije i stoga su bile dio demokratske reforme obrazovanja i odgoja.

Politička nauka je stoga započela na evropskom tlu, dobila zamah u SAD-u krajem 19. stoljeća i u prvoj polovini 20. stoljeća, a 1960-ih proširila se na gotovo sve zemlje svijeta. Politička nauka bila je i odgovor na procese dekolonizacije i demokratizacije, u kojima je sve više grupa ljudi, tj. neobrazovanih i politički nesocijaliziranih ljudi, sticalo pravo glasa. Bibič (1982) primjećuje da je to bio globalni proces. Politička

nauka se širila geografski, a i u dubinu: demokratizirajuća društva prepoznala su i priznala njenu bitnu ulogu u procesu političke svijesti, izgradnji i transformaciji političke kulture, za nove načine upravljanja prilagođenije ljudima – sve s ciljem da se ljudima omogući da što direktnije upravljaju javnim poslovima kao svojim vlastitim poslovima, da bolje povežu i artikuliraju svoje interese kao opće, te da opće interese prepoznaju kao svoje vlastite. Politička nauka je tako stekla puno priznanje, upornost i etabliranje u drugoj polovini dvadesetog vijeka u okviru globalnih političkih procesa demokratizacije i emancipacije i istovremeno u okviru razvoja nauka o društvu i politici. U fundamentalnom djelu slovenske političke nauke, *Privatnost i zajednica*, Adolf Bibič je ključni problem političke nauke definisao na sljedeći način: “Kako sačuvati slobodu pojedinca i kako osigurati postojanje i razvoj političke cjeline bilo je i jeste veliko pitanje moderne političke misli i savremene političke nauke” (Bibič, 1972: 7). Za njega je “privatizacija samo iluzija individualne slobode, kao što je i politički apsolutizam samo iluzija trajne kolektivne moći” (Bibič, 1972: 7).

Nakon neuspjelog Staljinovog pokušaja da Jugoslaviju dovede pod okrilje Sovjetskog Saveza i uključi u Varšavski pakt 1948–1949. (spor s Informbiroom), politička elita Jugoslavije počela je sve žestće tražiti vlastiti nezavisni put razvoja i doktrinu socijalizma, zasnovanu na specifičnostima pojedinih republika i Jugoslavije u cjelini. Međutim, krenuti vlastitim putem prvo je značilo formiranje vlastitog teorijskog opravdanja, nove ideologije i nove političke doktrine. Umjesto etatizma, nova linija je isticala odumiranje države u procesu socijalizacije imovine i upravljanja društvom, na čemu je izgradila ideju samoupravljanja. Počela je uvoditi radničke savjete i samoupravu u lokalnim zajednicama i opštinama, ukinula je vladajuću ulogu Komunističke partije Jugoslavije i uspostavila je kao vodeći Savez komunista, počela je razvijati međunarodnu politiku nesvrstanosti, koju je utvrdila na prvoj konferenciji u Beogradu 1961. godine, te povećavati nezavisnost republika, što je već izraženo u ustavu iz 1963. godine, a ugrađeno u ustav iz 1974. godine. Sa svim tim procesima postalo je jasno da jugoslavenskoj državi trebaju obrazovani ljudi iz oblasti političkih nauka i organizovana naučnoistraživačka djelatnost iz oblasti društvenih i političkih nauka.

Rukovodstvo SKJ-u provodilo je svoje projekte pod okriljem doktrine samoupravnog socijalizma, s ciljem prevazilaženja centralizacije, birokratizacije i etatizacije te učvršćivanja vodeće, a ne vladajuće uloge SKJ-a, što je i naglašavano. Željeli su društvene nauke, ali društvene nauke koje bi također gradile ideju socijalizma i bile zasnovane na ideji emancipacije, kako ju je najizrazitije i najrazrađenije shvatio marksizam.

Svijest o potrebi obrazovanja za potrebe vođenja države sazrela je do te mjere da je na kongresu SKJ u Ljubljani 1958. godine usvojen novi program Saveza komunista. U tom programu posebno su naglasili potrebu za “svjesnom promjenom i usmjeravanjem društvenog razvoja” (Program SKJ, 1958: 460). U programu se navodi da postoje jaki “ostaci starog društva”, u kojem “radne mase u prošlosti nisu imale nikakav utjecaj na

upravljanje društvenim, ekonomskim i javnim poslovima”, što ih je lišilo potrebnog iskustva i kulture da se uspješnije suoče s problemima “partikularizma i egoizma” i “neodgovornog odnosa prema društvenoj imovini, bešćutnog odnosa prema ljudima, birokratije itd.” (Program SKJ, 1958: 461). Čak je i predsjednik SKJ-a Josip Broz – Tito u svom uvodnom govoru istakao potrebu jačanja društvenih nauka kao važan zadatak: “Posljednjih godina naučni rad je znatno napredovao, posebno u oblastima tehnike, medicine, prirodnih nauka itd., ali se isto ne može reći za društvene nauke, koje znatno zaostaju. Glavna mana je što nemamo dovoljno stručnjaka koji bi se mogli baviti raznim problemima iz oblasti sociologije, filozofije, prava, historije itd. u skladu sa aktuelnim društvenim razvojem. Jedan od naših najvažnijih zadataka biće da taj nedostatak što prije otklonimo” (Broz, 1958: 196).

Mnogi komunisti nisu razumjeli novi smjer u načinu rada i nove zahtjeve za demokratizaciju. Porast profesionalizma, povećanje znanja o društvu i politici, bio je direktno povezan s napretkom u demokratizaciji zemlje. Mnogi su “vjerovali da je demokratizacija sama sebi cilj, (...) ali ne i da je to viši oblik društvenih, socijalističkih odnosa” (Broz, 1958: 162). U tom kontekstu, Program najavljuje zadatak “stalnog poboljšanja uslova za napredak nauke u svim oblastima (...) na osnovu slobodnog individualnog stvaranja” (Program SKJ, 1958: 458).

Za razvoj političkih nauka i njihovu institucionalizaciju svakako je ključna sljedeća programska odredba: “Socijalističko društvo posvećuje posebnu pažnju napretku društvenih i političkih nauka. Razvijene društvene i političke nauke, koje otkrivaju i utvrđuju zakone savremenog kretanja društva i njegove svijesti, snažan su faktor progresivnog društvenog razvoja i razvoja ljudskog društvenog bića” (Program SKJ, 1958: 459).

Program SKJ napisan je pedesetih godina u entuzijazmu velike podrške ili barem interesa koji je Jugoslavija uživala u svijetu svojim projektom socijalizma i svojim stavom u međunarodnim odnosima. Otuda i pisanje o visoko postavljenim ciljevima i principima da se Savez komunista Jugoslavije bori “protiv svih pojava koje umanjuju vjeru u čovjeka i njegovu stvaralačku moć i sposobnost da promijeni svijet i da ljudski život učini razumnim, punim sadržaja i ljudskim za sve...” (Program SKJ, 1958: 479). U tom kontekstu bilo je jasno da će politička nauka u SFRJ uključivati i humanističku misiju u razvoju političke nauke.

U drugoj polovini dvadesetog stoljeća, sa sazrijevanjem državnosti Bosne i Hercegovine i svih ostalih republika SFRJ, kao i posebnim političkim pozicioniranjem SFRJ u svijetu, intenzivirala se i politička misao i proučavanje politike. Učvršćivanjem projekta izgradnje države u okviru projekta jugoslavenskog socijalističkog samoupravljanja i produbljivanjem vanstranačke demokratije, formirana je i prva institucija za političke nauke (fakultet). I upravo u tom periodu političkog sazrijevanja Evrope i Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata rođen je Mirko Pejanović. To je bio izrazito politički period, kada se činilo da učešće u politici donosi bolji život za sve. Politika je shvaćena, u aristotelovskom smislu,

kao djelovanje za dobro, što je najviša od svih, jedna od najplemenitijih ljudskih aktivnosti. U tom kontekstu, Mirko Pejanović je odlučio posvetiti svoj život političkim naukama i politici. Toj odluci ostaje vjeran do danas, kada obilježavamo njegovu osamdesetu godišnjicu.

Mirko Pejanović između politike i političkih nauka

U modernoj politici vjerovalo se da su najvažniji akteri i lideri ljudi s visokim politološkim obrazovanjem, koje je ponekad formalno uključivalo i proučavanje prava, historije, ekonomije i države. Mirko Pejanović je čovjek i političar, mislilac i istraživač ovog modernog doba, a svakako ne savremene politike, gdje je znanje više prepreka nego podrška uspjehu u javnom životu i politici.

Strateško razmišljanje ne može postojati bez teorijskih uvida i proučavanja temeljnih politoloških koncepata. Ovdje je Mirko Pejanović imao prednost nad mnogima u politici, koji su se uključili tek devedesetih godina prošlog stoljeća, u jeku borbe za promjene u smjeru koji je na kraju doveo do rata. Bilo mu je jasno da su trenutni politički odnosi i rješenja, pravna struktura i politički sistem u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1990. godine prvenstveno rješenja za osiguranje stabilnosti i s njom povezani okvir za optimalni razvoj cijele republike, federacije, pojedinačnih naroda i drugih grupa i pojedinaca u republici. Novopečeni političari, koji su svoje postupke i angažman opravdavali prvenstveno rušenjem starog režima, koji su podsticali eufemističkim pežorativnim etiketama, bez strateškog razmatranja polako su klizili u pravcu sukoba koji su na kraju uspostavili barikade i ratno stanje.

Osamdesetih godina neoliberalizam je sve više uzimao maha, postepeno jačajući vrijednost antiintelektualizma, antipolitike, ahistorizma, apstraktnog individualizma, što je sve doprinijelo još ubrzanijem inhibiranju razvoja političke nauke i političke svijesti uopće. Neoliberalizam je sistematski radio na smanjenju političke kulture uopće, što mu je u velikoj mjeri i uspjelo. Razmišljanje o stvarnom funkcionisanju centara političke moći više nije smjelo nikoga zanimati. Fundamentalna istraživanja o stanju posredovanja interesa ljudi u različitim oblastima, posebno u odnosu između pojedinaca, grupa, interesnih organizacija, stranaka, parlamenta, vlade i sudstva, zamrla su jer ih više niko nije finansirao i jer su, u skladu s neoliberalnim prioritetima, u prvi plan došla tehnička pitanja upravljanja i provođenja interesa samo najmoćnijih grupa i blokova kapitala. Politika je sve više gubila svoj emancipatorski naboj, gubila je svoju općenitost, a sve više dobivala na privatnoj instrumentalizaciji. Politika postaje prostor za borbu između najvećih blokova kapitala za dominaciju, opće i zajedničke interese, koji obuhvataju i interese srednje i niže klase, dok se marginalizovani svode na pitanje formalnog poštovanja ljudskih prava. Velike i snažne progoni historija, male i slabe policija; veliki sprovode svoje interese, dok mali sprovode ljudska prava. Politika je presušila i postala instrument mehanizma, što je Lasswell dobro definisao za američku politiku 1936. godine u naslovu svoje knjige: *Politika: Ko dobiva šta, kada i kako*.

U liberalnoj koncepciji, politika štiti interese vezane za imovinu, gdje imovina uključuje i ljudski život. Sloboda je zapravo sloboda imovine: velika sloboda kada je u pitanju velika imovina, sloboda radnika kada je u pitanju sloboda rada na tržištu. Tokom perioda dominacije liberalizma, politika se demokratizirala pod utjecajem interesa rada i radničkog pokreta: sve grupe su pozvane u upravu države, dobile su pravo glasa, ali u skladu s Rokkanovim zaključkom da glasovi jesu važni, ali resursi odlučuju, veliki kapitalistički centri moći zadržali su svoju dominaciju. Bitka za veću ulogu u politici je bitka za demokratizaciju, bitka nemoćnih za veći utjecaj u preraspodjeli bogatstva, koje se prvenstveno raspoređuje prema tržišnovlasničkom principu. Ova bitka se vodila na mehaničkoj pretpostavci: većina odlučuje. Ova većina je promjenjiv i posredovan kvalitet prema vladajućem načinu proizvodnje i vladajućoj svijesti. Stoga mehanika ne uspijeva.

U marksističkom konceptu, međutim, radi se o “sintezi individualne slobode, slobode rada i drugih životnih asocijacija slobodne zajednice svih (...) Polazna tačka ovog koncepta je klasna borba, a cilj je prevazilaženje klasnog društva i slobodna ličnost u slobodnoj zajednici” (Bibič, 1983: 1642). Prema ovom konceptu, radi se o prevazilaženju puke političke emancipacije, koja čovjeka kao građanina i člana građanskog društva prepoznaje kao slobodnog i ravnopravnog s drugima u prvoj sferi, a u drugoj kao vezanog za sve stvarne procese nejednakosti u proizvodnji života, te o zahtjevu za emancipacijom čovjeka kao čovjeka. Bibič naglašava da je politika, u svojoj suštini, odnos između dominacije, eksploatacije i emancipacije, stoga je ne možemo svesti na puku borbu za (pre)moć, vladavinu ili nemoralnu aktivnost, što je ono što vladajući zdravi razum mirno čini.

U tom kontekstu prodora neoliberalizma i neokonzervatizma, kojih u to vrijeme nismo bili ni svjesni u SFRJ, Pejanović je pisao o ulozi subjektivnog faktora, tj. momenta poticanja i podizanja političke svijesti, refleksije, kada se pokaže da se društveno-politički savjeti ne pojavljuju dovoljno “u funkciji koordinacije interesa, u sintezi kratkoročnih i dugoročnih interesa” i na nivou Skupštine SFRJ ne daju potreban “doprinos stvaranju zajedničkog interesa” koji se izražava u odlukama, tako da se ispituje “uticaj na sintezu interesa (...) državnog i izvršnog administrativnog aparata” (Pejanović, 1982: 86), što znači da tehnika i pragmatika dobivaju veću snagu od politički dugoročno orijentisane želje za podizanjem političke svijesti u zemlji, kako grupa tako i pojedinaca...¹

Pogledajmo samo ove misli u članku o idejnopoličkim kretanjima:

¹ Slično zapažanje može se pronaći i kod osnivača političkih nauka u Sloveniji i SFRJ Adolfa Bibiča. Bibič (1981: 884-885) primjećuje da su protivnici implementacije političkih nauka “birokratsko-etatistički interesi”, “snažni zanosi malograđanske svijesti, koja se kao izraz individualističke i grupne partikularizacije usidrila u mnogim umovima, koji razmišljaju samo ili prvenstveno kroz prizmu kratkoročnih materijalnih interesa”, “anarhistički i anarhoidni stavovi, koji su već tradicionalni protivnici svake politike, a samim tim i političke nauke”, “kulturni solipsizam, koji ne može i neće shvatiti da su politika i političke nauke također jedna od bitnih dimenzija savremene borbe za ljudsku emancipaciju” te “pragmatizam, koji zaboravlja nužnu vezu između kratkoročnih i dugoročnih ciljeva”.

Realna kretanja u djelovanju SK-a u društvenoj praksi iskazuju sljedeće opasnosti: slabljenje idejnog nivoa i teorijskih znanja članstva, umanjivanje kritičnosti prema svojoj vlastitoj akciji, preveliko oslanjanje na poslovodnu strukturu i izvršne državne organe, slabljenje odgovornosti članstva za sudbinu idejnih stavova OOSK-a i organa SK-a, zastranjivanje u idejnim opredjeljenjima, nagrizanje demokratskog centralizma, idejna opuštenost, neborbenost i oportunizam, odvajanje rukovodstva od partijske baze, prodori malograđanske svijesti i birokratizacija svijesti članstva SK-a i sl. (Pejanović, 1982: 87)

Iz toga se vidi da, ako poseban jezik politologije i politike za vrijeme samoupravnog socijalizma prevedemo u jezik generalne političke misli, profesor Pejanović i tadašnja politologija su vrlo dobro znali gdje im je mjesto u državi. Nikada, ni u socijalizmu, koji je to dobro znao i istakao na formalnom nivou, nema politike bez idejnog i teorijskog rada.² Danas politika prelazi u antipolitiku pa stoga u njoj nema mjesta za idejnu diskusiju i teorijski rad. Ta potreba ne ističe se ni na nivou rukovodstva stranaka i države, kamoli na nivou članstva stranaka, i nikako na nivou općeg znanja i političke kulture građana. Ako nema idejnog korijena akcije i ako nema ni akcije, onda nema ni samokritike vlastite aktivnosti, čime država gubi potrebnu napetost za usmjeravanje i uzdržavanje pravca u razvoju. U stvari, ako nema toga nema ni razvoja, nema svjesnog razvoja u smjeru kako bi to htjeli ljudi u skladu s vlastitim interesima, pa se umjesto toga kao jedini pravi odlučujući faktor javlja tehnologija, kao prikriveni i vidljivi materijalizovani interes ubrzane koncentracije kapitala u svijetu. Umjesto da politika služi čovjeku, politika služi isključivo uzdržavanju kapitalizma kao golog sistema, sa sve većim gubitkom osjećaja za čovjeka.

Kada je Mirko Pejanović 1988. godine (objavljeno januara 1989) govorio o krizi u društvu, istakao je i sljedeću misao: "Spontani, a u novije vrijeme i organizovani izlivi nezadovoljstva masa sve težim materijalnim položajem i političkim odnosima i nejedinstvom u rukovodstvu republika i Federacije nose u sebi realnu opasnost narastanja društvenih konflikata sa širim razmjerama koje mogu dovesti do paralize legalnih institucija vršenja političke vlasti." (Pejanović, 1989: 142). Ova paraliza legalnih vlasti desila se u najgorom obliku: buknuo je rat. Pejanović je u ovom govoru analizirao procese i dubinu političkih uzroka i posljedica do kojih dolazi i koje će se još zaoštavati jer mu je bilo sve jasnije da subjektivni faktor, koliko god se trudio savladati krizu, nekako ne može uspjeti (Pejanović, 1989: 143). Kriza je donijela "gubljenje povjerenja" ljudi do subjektivnih faktora.

Pejanović je u prvi plan politike stupio 1990. godine, kada je započeo brzi raspad SFRJ. Postao je predsjednik SSRN-a BiH. Njegovo političko iskustvo i poznavanje

² "Zato je **stanje idejne i teorijske misli** u samom Savezu komunista, idejne izgrađenosti svakog člana bio i ostaje preduslov ne samo predviđanja odnosa moći klasnih snaga u **društvenom razvoju već i mobilizacije masa** u borbi za ciljeve socijalističke revolucije." (Pejanović, 1982: 86-87)

situacije u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji omogućili su mu da djeluje kao stabilizator odnosa u turbulentnim i uzavrelim vremenima, kada su najradikalnije i osvetoljubive snage u Republici i u SFRJ svim silama pokušavale nametnuti svoje partikularne interese i ideje. Ideja uvođenja liberalne demokratije kao apstraktne vrijednosti pretvorila je za nekoliko mjeseci samozvane demokrate i borce protiv totalitarizma i autoritarnog režima kakav je SFRJ trebala biti u najgore zagovornike rata i najkrvoločnije kriminalce. Pejanović je bio na čelu reformi koje su omogućile prelazak na novi politički poredak, ali kao pojedinac s grupom istomišljenika, jednostavno nije imao dovoljno moći da usmjeri tok u skladu sa svojim idejama i idejama većine stanovništva za miran prelazak na nezavisnu državu zasnovanu na miru i suživotu svih etničkih grupa. Ali je učinio sve što je u njegovoj moći, posebno kao član Predsjedništva Republike BiH 1992–95, da demontira uređaje za produbljivanje sukoba i da izgradi povjerenje u mogućnost postojanja takve države Bosne i Hercegovine. S tim ciljem osnovao je i Srpsko građansko vijeće Bosne i Hercegovine – građanski pokret za ravnopravnost i ovim strateškim potezom značajno je utjecao na tok događaja koji su doveli do Dejtonskog sporazuma, mira i ujedinjene Bosne i Hercegovine. Bez ovog njegovog strateškog poteza, Bosna i Hercegovina bi se najvjerojatnije raspala po etničkim linijama. Padom Dodikovog kraljevstva, možda se nazire i mogućnost novog koraka u smjeru koji je zacrtao i zagovarao Mirko Pejanović, a to je uspostavljanje funkcionisanja države Bosne i Hercegovine sa svim operativnim tijelima zajedničke vlasti širom zemlje.

Kada je izbio rat u Bosni i Hercegovini, Mirko Pejanović se najviše bavio okončanjem rata i uspostavljanjem mira: “Najveći interes običnih ljudi jeste život u miru”, istakao je Pejanović u govoru u švedskom Parlamentu 8. decembra 1995. kao predsjednik Srpskog građanskog vijeća Bosne i Hercegovine (SGV) (Pejanović, 1999: 306). “Uspostavljanje mira i sigurnosti u Bosni i Hercegovini prepoznato je kao strateški interes EU, što znači da je mir u Bosni i Hercegovini neodvojiv od mira u Evropi (...) Nema stabilne Evrope bez mira u Bosni i Hercegovini.” (Pejanović, 2016: 298). Mirko Pejanović je u svom životu, radu u politici i u političkoj nauci uvijek pokazivao i dokazivao, kao što je podvukao Jakob von Uexkull u govoru prilikom dodjeljivanja nagrade “Pravi život” za 1995. godinu, “da je multietnička Bosna još uvijek moguća” (Pejanović, 1999: 304). Ovdje ću citirati samo jednu njegovu misao koja to potkrepljuje: “Uložili smo mnogo volje i truda u očuvanju međunacionalnog povjerenja u ratnim uslovima. Svojim zajedničkim življenjem sa Bošnjacima i Hrvatima u Sarajevu i dugim gradovima doprinosimo očuvanju multietničke strukture Bosne i Hercegovine.” (Pejanović, 1999: 306).

Pejanović se također zalagao za poštivanje multietničnosti na nivou lokalne zajednice. Za njega “obnova i razvitak multietničke strukture bosanskohercegovačkog društva” nije moguća “ako struktura vlasti u lokalnim zajednicama nije multietnička i ako u njoj ne učestvuju predstavnici manjinskih etničkih skupina” (Pejanović, 2005: 274). Pejanović svoju ideju Bosne i Hercegovine crpi “iz iskustva historijskog nasljeđa

svih njenih naroda, iz sudbinske situacije naroda ‘osuđenih’ da žive zajedno, dakle, iz same prirode bosanskog bića koje je tokom vijekova pronašlo mjeru stvari i osnove životnog realizma” (Kovač, 1999: 8).

Pitanje mogućnosti konsocijacijske ili konkordantne demokratije, koje su opisali i analizirali Arend Lijphart (1977) i Gerhard Lehmbruch (1969) 1960-ih i 1970-ih, pokazuje spoznaju da su najbolje okolnosti za takav demokratski model kada nijedan od segmenata, u slučaju Bosne i Hercegovine nijedna od vjerskih i etničkih zajednica ne odstupa u kvantitativnom smislu. Kada je jedna od grupa brojčano superiorna ili zamišlja da ima veći utjecaj od druge dvije, tada se javlja problem koji dovodi do nestabilnosti političkog sistema. Srbi, posebno u odnosu na Srbiju i u odnosu na Srbe u Hrvatskoj, uspostavili su očekivanja da imaju pravo na poseban status u Jugoslaviji kao cjelini, a zatim i posebno u Bosni i Hercegovini, pa čak i u Hrvatskoj, iako su tamo bili manjina. Mirko Pejanović, kao pripadnik srpskog naroda, stoga je svojom inicijativom u osnivanju Srpskog građanskog vijeća Bosne i Hercegovine krenuo putem koji je i dalje jedini koji otvara put suživotu u Bosni i Hercegovini. Ideja da Srbi imaju primat ili poseban, izuzeti status na području Bosne i Hercegovine i dalje je najveća prepreka konstituisanju punokrvne države Srba, Hrvata i Bošnjaka u Bosni i Hercegovini. Pejanović se društveno i politički angažovao na ovom stavu i odmah ga je branio tokom cijelog prelaska na višestranački sistem, uprkos činjenici da je time ugrožavao vlastiti život. Dodatni problem za Bosnu i Hercegovinu je što u njoj djeluju snage koje približavaju Hrvate Hrvatskoj, a Srbe Srbiji, što je također povezano s interesom političkih snaga u Srbiji i Hrvatskoj za jačanje obje države sa stanovnicima i teritorijama Bosne i Hercegovine. Ova ideja je dovela i do stradanja u Bosni i Hercegovini i do etničkog čišćenja ili etničkog ujedinjenja u pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine.

U svom radu o političkom pluralizmu u Bosni i Hercegovini Pejanović zaključuje ističući sljedeće: “Ako isključimo alternativu raspada Bosne i Hercegovine, u diskusiji u suštini ostaju dvije alternativne misli:

- a) Da li je moguće garantirati društveni razvoj na prevladavajućem prisustvu suprotnog – liberalnog principa ili
- b) Da li je moguće pomiriti liberalni i etnički princip unutar političke zajednice više naroda.” (Pejanović / Fink Hafner, 2006: 201)

Na poslednju alternativu pozitivno odgovara model konsocijativne demokratije. Međutim, problem Bosne i Hercegovine je što Hrvati i Srbi imaju svoje matične nacionalne države u susjedstvu i što susjedne zemlje ne kriju želju da ujedine pripadnike hrvatske i srpske nacionalnosti s vlastitom državom. To je problem koji konsocijacijski model ne rješava, jer takvog slučaja nije bilo nigdje drugdje u svijetu. Možda će se rješenje naći u povezivanju širih razmjera, npr. Evropskoj uniji. I mi Slovenci smo željeli imati sve Slovence u jednoj državnoj zajednici, ali tek je EU to

omogućila. Istina je da, uprkos tome što smo u EU, Slovenci koji žive u inostranstvu u Italiji i Austriji nisu povezani nego što smo bili prije pristupanja Slovenije EU. Kao što je rješenje za Bosnu i Hercegovinu bio suživot naroda unutar SFRJ, sada bi suživot u novoj strukturi, koju bi obnovljena EU mogla obećati, mogao biti opcija. Ne širimo samo EU u njenom postojećem formatu, koji favorizuje bivše kolonijalne sile svijeta, već EU koja bi uzimala u obzir vitalne interese svih članica i cijelog stanovništva, koja bi također uzimala u obzir interesnu strukturu cijelog svijeta i bila na čelu unapređenja civilizacijskih dostignuća za sve ljude ove planete.

Zaključak

U svojim djelima, Mirko Pejanović je detaljno opisao nastanak moderne Bosne i Hercegovine od AVNOJ-a nadalje, a posebno detaljno u godinama od 1990. do danas. Opisao je proces u kojem je i sam djelovao kao političar i politolog. Kao politolog, analizira i predstavlja ključne interese, aktere, dileme, ponašanje i sile koje su definirale djelovanje pojedinačnih aktera, kako pojedinaca, tako i velikih grupa poput nacija u Bosni i Hercegovini i na Balkanu i svjetskih velesila. Istakao se i kao istraživač lokalne samouprave, što ga je kvalifikovalo kao jednog od najvažnijih konsultanata u takvim reformama u Bosni i Hercegovini. Svojim angažmanom na fakultetu, najvidljivije kao dekan i prorektor univerziteta, značajno je doprinio reafirmaciji matičnog fakulteta kao jednog od glavnih intelektualnih centara u oblasti političkih nauka u Bosni i Hercegovini i regionu.

Akademik Mirko Pejanović predstavlja uzor naučnika državnika, koji kroz integraciju teorije, empirizma i praktičnog djelovanja postavlja standard za savremenu političku nauku. Njegova karijera pokazuje da politika i naučna stručnost ne samo da se međusobno ne isključuju već se i dopunjuju u formiranju odgovorne i etičke države. Njegovi naponi, sposobnost da sagleda i istakne strateške, dugoročne ciljeve i pravce konačno su dobili potrebnu podršku u Bosni i Hercegovini i na međunarodnoj sceni tokom rata, barem u mjeri u kojoj je rat završio i uspostavljen barem minimalni stepen stabilnosti. Da su se stavovi Mirka Pejanovića dosljednije slijedili, Bosna i Hercegovina bi funkcionisala kao jedinstvena, jaka i stabilna država, u kojoj bi svi narodi i zajednice, lokalna samouprava i svaki pojedinac imali bolju perspektivu za život. Bosna i Hercegovina može biti ponosna što u svojim redovima ima tako predanog i pronicljivog mislioca i mudraca, stratega, svjedoka i aktera kao što je Mirko Pejanović.

literatura

- Bibić, Adolf (1972) *Zasebništvo in skupnost. "Civilna družba" in država pri Heglu in Marxu*, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Bibić, Adolf (1981) Zapis o politici in politični znanosti, *Teorija in praksa*, god. XVIII, br. 8, 883-896.
- Bibić, Adolf (1982) Politična znanost – svetovni proces, *Teorija in praksa*, god. XIX, br. 9–10, 1092-1101.
- Bibić, Adolf (1983) Politika kot teorija – praksa dominacije in emancipacije, *Teorija in praksa*, god. XX, br. 12.
- Bleck, Wilhelm (2001) *Geschichte der Politikwissenschaft in Deutschland*, Beck Verlag, München.
- Broz, Josip – Tito (1958) Naloge ZKJ v zvezi z mednarodnim položajem in notranjim razvojem socialistične graditve Jugoslavije, u: *Sedmi kongres Zveze komunistov Jugoslavije*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 129-199.
- IFIMES (2020) Academician Mirko Pejanović, recipient of the Lifetime Achievement Award. <https://www.ifimes.org/en/press-releases/academician-mirko-pejanovic-recipient-of-the-lifetime-achievement-award/5232>.
- Kovač, Nikola (1999) Pregovor, u: Pejanović, Mirko, *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo.
- Lijphart, Arend (1977) *Democracy in Plural Societies. Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven, London.
- Lehmbruch, Gerhard (1969) Konkordanzdemokratien im internationalen System. Ein Paradigma für die Analyse von internen und externen Bedingungen politischer Systeme, u: Czempiel, Ernst Otto (ur.), *Die anachronistische Souveränität*, PVS-Sonderheft 1, Opladen, 139-163.
- Lukšič, Igor (2022) Politologija v Republiki Sloveniji: 60 let institucionalizacije, *Teorija in praksa*, god. LIX, br. 1, 195-221.
- Pejanović, Mirko (1982) Neki aspekti idejnih kretanja u ostvarivanju uloge Saveza komunista u institucijama političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, *Opredjeljenja: časopis za društvenu teoriju i kritiku*, god. 13, br. 6, 77-87.
- Pejanović, Mirko (1986) *Društveno organizovanje i uloga omladine u političkom sistemu*, Centar društvenih aktivnosti, Sarajevo.
- Pejanović, Mirko (1989) Uvodno izlaganje, *Opredjeljenja: časopis za društvenu teoriju i kritiku*, god. 20, br. 1, 141-146.
- Pejanović, Mirko (1999) *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo.
- Pejanović, Mirko (2005) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, TKD Šahinpašić, Sarajevo.
- Pejanović, Mirko (2005a) ZAVNOBiH i kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću, Izlaganje akademika Mirka Pejanovića na Svečanoj sjednici ANUBiH-a povodom Dana državnosti Bosne i Hercegovine održanoj 22. novembra 2024. godine, Ljubljana/Sarajevo, 24. novembar 2024, *Ifimes*. <https://www.ifimes.org/BA/istrazivanja/zavnobih-i-kontinuitet-razvoja-drzavnosti-bosne-i-hercegovine-u-xx-i-xxi-stoljecu/5416>.

- Pejanović, Mirko; Fink Hafner, Danica (2006) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini: istraživačka studija*, Fakulteta za društvene vede, Založba FDV – Fakultet političkih nauka, Ljubljana – Sarajevo.
- Pejanović, Mirko (2010). *Bosnia and Herzegovina: Continuity of Statehood and Democratic Development*, IFIMES Research Papers, IFIMES, Ljubljana.
- Pejanović, Mirko (2010) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Sarajevo.
- Pejanović, Mirko (2010a) Interdisciplinary Approaches to Political Research in Post-Conflict Societies, *IFIMES Journal of Political Studies*, god. 3, br. 1, 33-50.
- Pejanović, Mirko (2012) The Dayton Peace Agreement and the Development of Political Pluralism in Bosnia and Herzegovina, *IFIMES*. <https://www.ifimes.org/en/researches/the-dayton-peace-agreement-and-the-development-of-political-pluralism-in-bosnia-and-herzegovina/2961>.
- Pejanović, Mirko (2015) *Ethnic Diversity and Democratic Institutions in Bosnia and Herzegovina*, IFIMES Working Papers, IFIMES, Ljubljana.
- Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.
- Pejanović, Mirko (2016) *Essays on the statehood and political development of Bosnia and Herzegovina: studies, articles, interviews*, TKD Šahinpašić, Sarajevo.
- Pejanović, Mirko (2023) *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.
- Program ZKJ (1958) Program Zveze komunistov Jugoslavije sprejet na Sedmem kongresu Zveze komunistov Jugoslavije, u: *Sedmi kongres Zveze komunistov Jugoslavije*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 287-485.
- Ruin, Olof (2003) Political Science on the Periphery: Sweden, *Annual Review of Political Science*, no. 6, 41-54.

ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ: POLITICAL SCIENCE RESEARCH ON BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN SOCIETY IN THE PROCESS OF POST-SOCIALIST TRANSITION

Igor Lukšić

Professor

University of Ljubljana – Faculty of Social Sciences

igor.luksic@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7031-0114

Abstract: The article analyzes the academic and political contribution of academician Mirko Pejanović, a prominent political scientist who devoted his work to the development of political science and the building of democratic institutions in Bosnia and Herzegovina. The author presents it as a combination of theory and practice, emphasizing its ability to provide scientific knowledge applications in political action. Through an overview of the development of political science in the world and the former Yugoslavia, Lukšić contextualizes Pejanović's contribution to the democratization and institutionalization of Bosnia and Herzegovina society. His understanding of political consciousness, ethical action and humanism in politics is underlined in particular. Pejanović's engagement during the breakup of Yugoslavia and the war in Bosnia and Herzegovina is shown as an effort preservation of peace, multi-ethnicity and state continuity. His work remains a lasting landmark for understanding of the post-socialist transition and political thought in the region.

Keywords: Mirko Pejanović, political science, Bosnia and Herzegovina, post-socialist transition, democratization, multi-ethnicity, theory and practice, political consciousness